

УДК 658.589:005.936.3 (477)

DOI: 10.30857/2786-5398.2024.2.2

Талят Е. Бєлялов, Амет С. Люманов
Київський національний університет технологій та дизайну, Україна
ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ
ТА ЙОГО ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

У статті досліджено важливість інноваційного розвитку для підприємств у сучасних умовах ринкової економіки. Доведено, що інновації призводять до позитивних змін у суспільстві та економіці, сприяючи підвищенню продуктивності та ефективності економічних показників. Вони допомагають підприємствам змагатися з провідними світовими лідерами у глобальному середовищі та забезпечують стабільні темпи довгострокового зростання. Автори розглядають модель інноваційного розвитку для суб'єктів малого підприємництва, ґрунтуючись на системному підході. Висвітлено різні рівні моделі, починаючи з передумов інноваційної модернізації економіки та закінчуючи інноваційною інфраструктурою. Показано, як державна інноваційна політика взаємодіє з суб'єктами підприємництва, особливо з малими підприємствами, і надає рекомендації щодо використання стимулюючої політики для підтримки інноваційного розвитку. Доведено важливість зосередження підприємців на створенні та використанні інноваційних ідей, а не на копіюванні технологій, та викликів, які виникають у конкурентному середовищі. У цьому контексті, при формуванні механізмів інноваційного розвитку малих підприємств, необхідним є розуміння нових викликів конкурентного середовища та впливу технологічних інновацій. Проаналізовано вплив умов бізнес-середовища та перешкод на інноваційний розвиток сектора малого підприємництва. Зазначено, що в Україні малий та середній бізнес є ключовою складовою суспільства, але військові дії суттєво ускладнюють їх функціонування. Наголошено на важливості державної підтримки для стабільності та відновлення економіки. Описано заходи, які здійснює держава для підтримки малого та середнього бізнесу в умовах війни, такі як створення Національної ради з відновлення України від наслідків війни та Фонду підтримки малого та середнього бізнесу. Наведено заходи з удосконалення законодавчої бази для спрощення оподаткування, відшкодування збитків та надання фінансової допомоги підприємствам та фізичним особам-підприємцям у період воєнного стану.

Ключові слова: інновації; інноваційний розвиток; малі підприємства; середні підприємства; підприємництво; державне регулювання.

Talat E. Belyalov, Amet S. Liumanov
Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine
INNOVATIVE DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS IN UKRAINE

The article examines the importance of innovative development for enterprises in the modern market economy. It is proved that innovations lead to positive changes in society and the economy, contributing to increased productivity and efficiency of economic indicators. They help enterprises to compete with world leaders in the global environment and ensure stable long-term growth rates. The authors consider a model of innovative development for small businesses based on a systematic approach. Different levels of the model are highlighted, starting with the prerequisites for innovative modernization of the economy and ending with the innovation infrastructure. It is shown how the state innovation policy interacts with business entities, especially with small enterprises, and provides recommendations on the use of incentive policies to support innovative development. The importance of focusing entrepreneurs on creating and using innovative ideas rather than copying technologies and the challenges that arise in a competitive

environment are proved. In this context, in the formation of mechanisms for the innovative development of small enterprises, it is necessary to understand the new challenges of the competitive environment and the impact of technological innovations. The influence of business environment conditions and obstacles on the innovative development of the small business sector is analyzed. It is noted that in Ukraine small and medium-sized businesses are a key component of society, but the war significantly complicates their functioning. The importance of government support for economic stability and recovery is emphasized. The measures taken by the state to support small and medium-sized businesses in times of war, such as the establishment of the National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of War and the SME Support Fund, are described. Measures to improve the legislative framework to simplify taxation, compensation for losses and financial assistance to enterprises and individual entrepreneurs during martial law are presented.

Keywords: *innovation; innovative development; small enterprises; medium-sized enterprises; entrepreneurship; state regulation.*

Постановка проблеми. Реалізація стратегічної мети сталого розвитку національної економіки вимагає від усіх її секторів і суб'єктів переходу на модель інноваційного розвитку для забезпечення конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках. Особливе значення ця проблема має для малого підприємництва, функціонування якого в сучасних умовах не відповідає критеріям інноваційної економіки. Зворотній процес інституційної перебудови суспільства через розвиток малих підприємств на інноваційних засадах веде до розширення економічної свободи та формування «середнього класу», який є важливою складовою соціальної стабільності. Сучасні умови економіки, такі як військові конфлікти на території України, високий рівень безробіття та девальвація національної валюти, підкреслюють необхідність активізації інноваційного розвитку малих підприємств.

З урахуванням досвіду з усього світу щодо економічних змін, розвиток інноваційного сектору малого бізнесу, завдяки його власним процесам самоорганізації, може стимулювати весь цикл інноваційної діяльності без необхідності додаткових державних витрат на впровадження та регулювання відповідних розвиткових механізмів. Крім того, збільшення ролі малого бізнесу та акцентування науково-технічного прогресу та інновацій на приватний капітал сприятиме залученню нових інвестицій у науку та технології.

Суб'єкти малого підприємництва та органи державної виконавчої влади регіонального рівня, функціоналом яких є розв'язання проблем малого бізнесу, відчують потребу в розробленні нових інструментів, що забезпечують інноваційний розвиток малого підприємництва.

Метою дослідження є аналіз динаміки інноваційного розвитку малих підприємств в Україні, виявлення ключових проблем, з якими стикаються підприємства, а також визначення ефективних напрямів їх інноваційного розвитку.

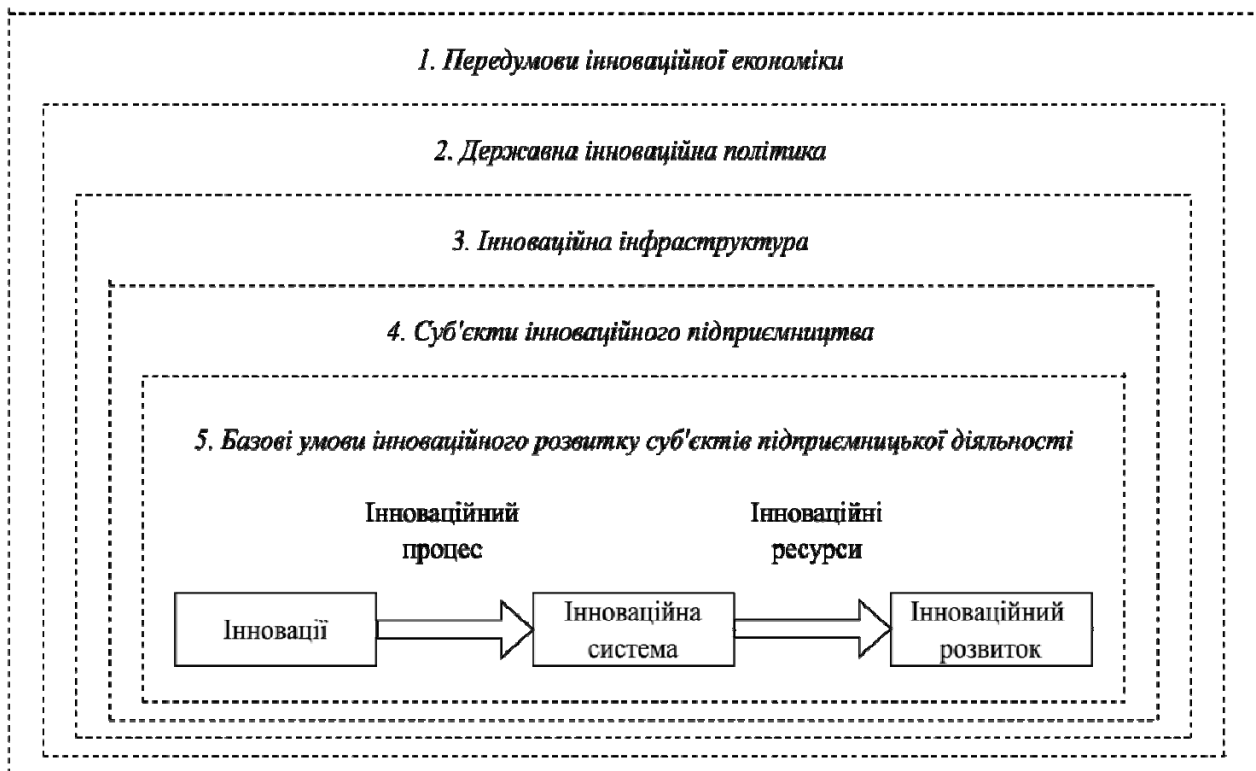
Аналіз останніх публікацій та невирішена частина проблеми. Проблемам інноваційного розвитку підприємств в Україні, сучасному стану малих підприємств та інструментам стимулювання інноваційного розвитку малого підприємництва присвячено дослідження Н. Фролової, В. Диканя, О. Шраменко, Р. Мірошника, Т. Піхняк, В. Родченко, Г. Рекун та інших авторів [1–5].

Однак, наукові дослідження, що розглядають проблеми оцінки та активізації інноваційного розвитку малого підприємництва, залишаються недостатньо дослідженими і потребують подальшого вивчення та удосконалення.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. В сучасних умовах ринкової економіки більшість інновацій реалізуються саме підприємницькими структурами, що

сприяє використанню їх інноваційного потенціалу та зміцненню конкурентних позицій. Для сучасних підприємств інновації стають необхідною умовою виживання [1].

Ґрунтування на базових засадах системного підходу до інноваційного розвитку підприємництва дозволило побудувати модель інноваційного розвитку суб'єктів малого підприємництва, ієрархічна декомпозиція елементів якої представлена на рис. 1.

Джерело: побудовано авторами.

Рис. 1. Ієрархічна декомпозиція елементів моделі інноваційного розвитку суб'єктів малого підприємництва

Теоретичне обґрунтування моделі викладемо відповідно до послідовності рівнів, що її утворюють, за принципом «від загального до часткового».

Перший рівень моделі представлений передумовами інноваційної модернізації економіки з якого випливає, що інноваційна модернізація економіки (об'єкта поліпшення) може бути охарактеризована як її якісне вдосконалення на основі інновацій.

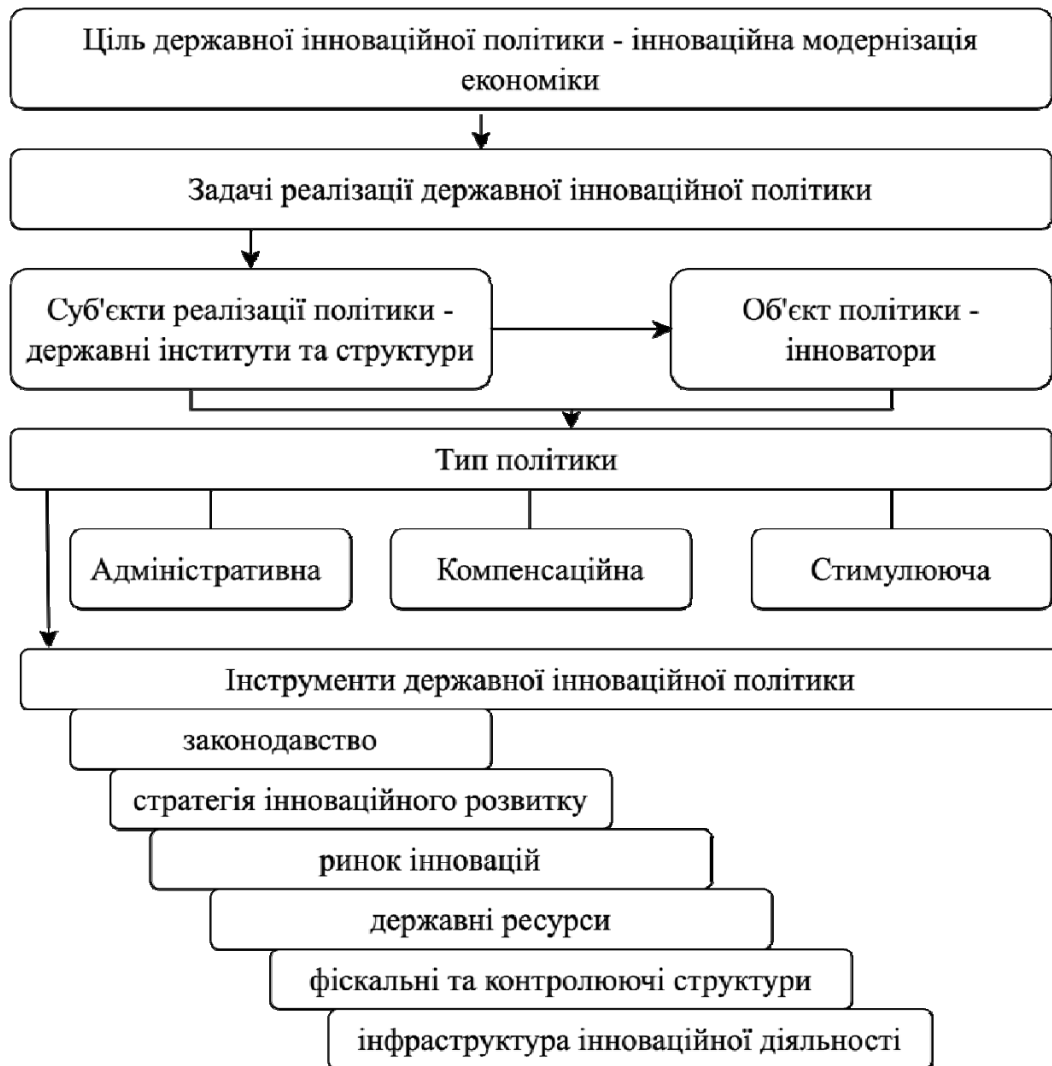
Формування передумов інноваційної модернізації економіки супроводжується зміною державної та інноваційної політики, що представляє в ієрархічній декомпозиції елементів моделі, що викладається, її другий рівень.

Як і будь-який інший тип державної політики, інноваційна політика може бути представлена у вигляді системи.

Наведений системний взаємозв'язок має принципове значення для обґрунтування моделі інноваційного розвитку суб'єктів малого підприємництва, оскільки реалізація мети державної інноваційної політики неможлива без підприємницького сектору економіки загалом та зокрема його «малого кластеру».

Оскільки в моделі йдеться про державну інноваційну політику, її суб'єктами можна визначити уповноважених державою інститути та структури державного значення,

функціоналом яких виступає регулювання розвитку інноваційної діяльності в країні загалом, виходячи зі стратегічних пріоритетів, що забезпечують стійкість економічної системи та національну економічну безпеку.

Джерело: побудовано авторами.

Рис. 2. Системний взаємозв'язок елементів державної інноваційної політики

Об'єктом інноваційної політики держави, на нашу думку, необхідно вважати інноваторів, тобто підприємців, що реалізують інновації відповідно до стадій розвитку інноваційного продукту.

Типи інноваційної політики держави (адміністративна, компенсаційна, стимулююча) відображають її домінуючий характер.

Найприйнятнішим типом політики, з точки зору інноваційного розвитку суб'єктів малого підприємництва, на думку авторів, слід вважати стимулюючу політику, сутність якої полягає у створенні сприятливого інноваційного середовища для реалізації творчої ініціативи та креативних ідей, що властиві малому підприємству.

Інструментарій державної інноваційної політики, на погляд авторів, не потребує додаткових коментарів, за винятком інфраструктури інноваційної діяльності, оскільки вона

виступає базисом для інноваційної інфраструктури - наступного, третього рівня моделі, яку ми викладаємо.

Необхідно відзначити, що інноваційна інфраструктура не ототожнюється з інфраструктурою інноваційної діяльності. На нашу думку, інноваційна діяльність може здійснюватися й в умовах «звичайного» інфраструктурного середовища, де її об'єкти забезпечують функціонування економіки.

Під поняттям «інноваційна інфраструктура» мається на увазі функціонування принципово нових інфраструктурних об'єктів, з однозначною цільовою спрямованістю їхньої діяльності на прискорення інноваційного розвитку економіки.

Формування інноваційної інфраструктури перебуває в прямій залежності від пріоритету державної інноваційної політики.

В сучасних умовах, таким пріоритетом є виробничо-технологічне середовище інновацій, відповідно до якого основними об'єктами інноваційної інфраструктури виступають:

- національні технопарки, метою діяльності яких є залучення наявного науково-технічного потенціалу в пріоритетних галузях науки в економічні процеси та фінансування розвитку цих галузей за рахунок комерційної реалізації наукових розробок;

- регіональні інноваційні центри, метою яких є розробка та впровадження нових технологій у галузях економічної спеціалізації регіонів, з акцентом не стільки на функціональну цінність цих технологій, як це властиво національним технопаркам, скільки на їхнє прикладне значення для реального сектору регіональної економіки;

- «території високих технологій», метою функціонування яких є трансляція сучасних виробничих технологій, що розроблені світовим науковим співтовариством, у національну економіку із залученням іноземних інвестицій.

Необхідно відзначити, що цільові відмінності об'єктів інноваційної інфраструктури визначають відмінності виконуваних ними завдань й функцій. Проте, всі об'єкти покликані забезпечувати сприятливі умови для інноваційного розвитку економіки.

Необхідно зазначити, що значна кількість суб'єктів підприємництва (а в малому його кластері – переважна більшість) не займається інноваційною діяльністю, а віддають перевагу копіюванню технологій (виробничих, маркетингових, управлінських, кадрових, торговельних тощо), способів й методів ведення господарської діяльності, але при цьому вони претендують на одержання державної фінансової підтримки.

Подібний підхід є нездатним забезпечити сталий економічний розвиток суб'єктів підприємництва, оскільки будь-яка скопійована технологія, навіть інноваційна, створює лише короточасну конкурентну перевагу, яка так само швидко зникає за умови подальшого її «перекопіювання».

Підприємцям, які дійсно бажають досягати конкурентних переваг, важливо фокусуватися на створенні та використанні інноваційних ідей. У цьому контексті, при формуванні механізмів інноваційного розвитку малих підприємств, необхідне розуміння нових викликів конкурентного середовища та впливу технологічних інновацій. Також важливо адаптувати регулюючі структури та бізнес-середовище до змін на ринках в стратегічній перспективі.

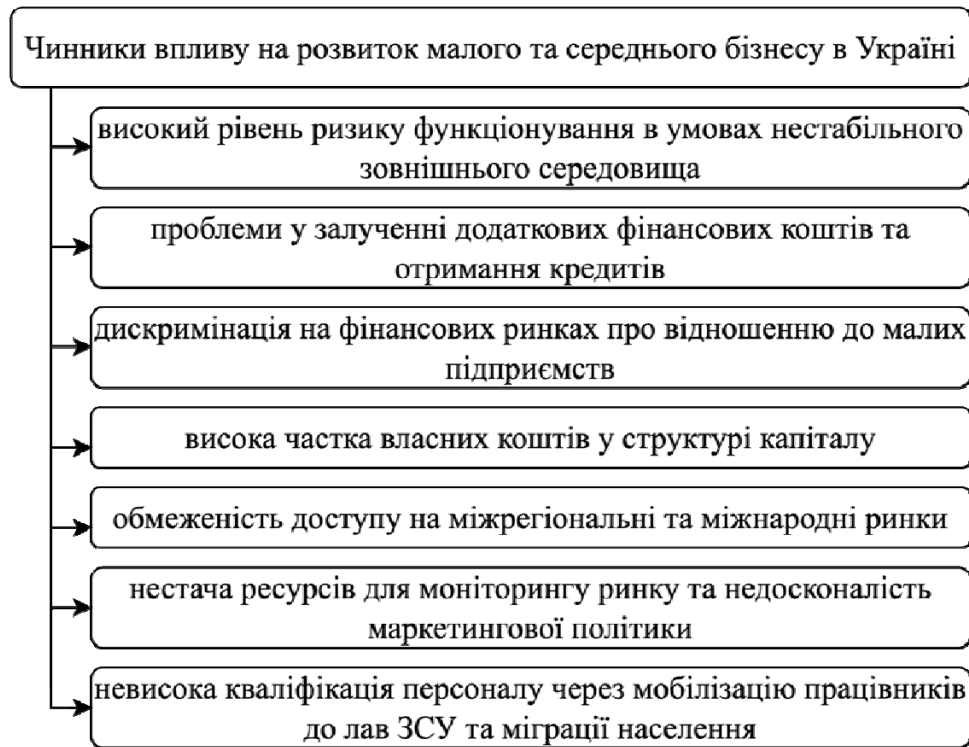
Інноваційний розвиток сектора малого підприємництва залежить від умов бізнес-середовища та здатності малих підприємств подолати внутрішні та зовнішні перешкоди. Ці перешкоди можуть включати недоліки у структурі управління, обмежену кваліфікацію персоналу, обмеженість фінансових та часових ресурсів тощо.

На сьогодні в Україні малий та середній бізнес вважаються невід'ємною складовою національної економіки, оскільки цей сектор забезпечує близько 60% валового внутрішнього

продукту (ВВП), створює 7 мільйонів робочих місць й забезпечує майже 40% податкових надходжень.

Однак, через загострення збройної агресії та активні військові дії, практично половина підприємств зупинили свою економічну діяльність, 20% здійснили релокацію всередину країни, а 4,4% перенесли свою діяльність за кордон [6].

Чинники, які негативно впливають на розвиток малого та середнього бізнесу в Україні наведені на рис. 3.

Джерело: побудовано авторами.

Рис. 3. Чинники, що обмежують розвиток малого сектору в Україні

В останній час активну підтримку малого та середнього бізнесу надає держава. У складних умовах, що склалися для функціонування підприємств та загального розвитку економіки, держава активно вживає заходів щодо підтримки малого та середнього бізнесу, метою яких є забезпечення стабільності їхньої діяльності та відновленні підприємницької активності.

Особливу увагу слід звернути на інституційні перетворення, які пов'язані з утворенням Національної ради з відновлення України від наслідків війни, основною метою діяльності якої є розробка плану заходів з відновлення та подальшого розвитку країни після війни, що включатиме відновлення та розбудову інфраструктури, структурну модернізацію, перезапуск економіки, а також реалізацію соціальних заходів для подолання безробіття та підтримки населення. Для безпосередньої підтримки сектору малого та середнього підприємництва також створено Фонд підтримки малого та середнього бізнесу [7].

Для забезпечення підтримки економіки та управління бізнесом у період військових дій, уряд України ввів ряд змін та доповнень до законодавства, яке регулює трудові відносини, управління бізнесом, податкову політику та інші аспекти, зокрема [8–10]:

1. Податкові зміни, що спрямовані на розширення кола суб'єктів господарювання, які можуть скористатися пільговими умовами спрощеної системи оподаткування (зниження податкових ставок, зокрема звільнення певних категорій підприємців від сплати єдиного податку, який стосується фізичних осіб-підприємців та підприємств, що належать до першої та другої груп спрощеної системи оподаткування; припинення збору плати за землю та екологічного податку; звільнення підприємців-платників єдиного податку від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у випадку втрати доходу та інші);

2. Формування законодавчої бази для компенсації збитків, що виникли внаслідок знищення або пошкодження майна під час воєнних дій;

3. Затвердження окремих законодавчих ініціатив щодо надання фінансової підтримки фізичним особам-підприємцям та компаніям під час перебування країни у стані війни (однією з таких ініціатив стало переформатування програми "єПідтримка", в рамках якої створено можливість для фізичних осіб-підприємців отримувати допомогу у розмірі 6500 гривень).

4. Формування законодавчого базису для відшкодування збитків, що виникли внаслідок знищення або пошкодження майна в результаті воєнних дій (затвердження порядку визначення шкоди та збитків).

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі аналізу теоретичних положень, пов'язаних із інноваційним розвитком малого підприємництва та його державною підтримкою, визначено основні проблеми функціонування малого та середнього бізнесу в Україні та досліджено основні труднощі та перешкоди у відновленні діяльності та забезпеченні сталого розвитку сектора малого та середнього підприємництва в умовах зростаючих загроз їхній безпеці. Наведено важливі зміни, які проводить уряд для підтримки цього сектору в умовах війни та визначені пріоритетні напрями та інструменти державної підтримки сталого розвитку малого та середнього бізнесу, серед яких варто відзначити урегулювання законодавчих прогалів, спрощення доступу до фінансування та формування інфраструктурного базису для економічного відродження цього сектору.

References

Література

1. Frolova, N. L. (2021). Suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku maloho ta serednoho biznesu v Ukraini v umovakh koronakryzy [Current state and prospects for the development of small and medium-sized businesses in Ukraine in the context of the coronavirus crisis]. <i>Investytsii: praktyka ta dosvid = Investments: practice and experience</i>, Vol. 19, P. 16–21, DOI: 10.32702/2306-6814.2021.19.16 [in Ukrainian]. 2. Dykan, V. L., Schramenko, O. V. (2019). Stratehichni oriientyry derzhavnoho rehuliuвання sub'ektiv maloho ta serednoho biznesu [Strategic guidelines for state regulation of small and medium-sized business entities]. <i>Stratehichni aspekty upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv u tsyvrovomu ekonomichnomu prostori = Strategic Aspects of Managing Enterprise Competitiveness in the Digital Economic Space</i>. Kyiv: FOP Maslakov. P. 47–55 [in Ukrainian].	1. Фролова Н. Л. Сучасний стан і перспективи розвитку малого та середнього бізнесу в Україні в умовах коронакризи. <i>Інвестиції: практика та досвід</i>. 2021. № 19. С. 16–21. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.19.16. 2. Дикань В. Л., Шраменко О. В. Стратегічні орієнтири державного регулювання суб'єктів малого та середнього бізнесу. <i>Стратегічні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємств у цифровому економічному просторі: колективна монографія</i>. За ред. д.е.н., проф. О. В. Ареф'євої. Київ: ФОП Маслаков, 2019. С. 47–55.

3. Mirosnyk, R. O., Prokopieva, U. O. (2020). Rozvytok maloho i serednoho biznesu v Ukraini: problemy i perspektyvy [Development of small and medium-sized businesses in Ukraine: problems and prospects]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnikha". Serii: Problemy ekonomiky ta upravlinnia = Bulletin of the National University Lviv Polytechnic. Series: Problems of Economics and management*, Vol. 4, No. 1, P. 63–71 [in Ukrainian].
4. Pikhnyak, T. A. (2021). Suchasni vyklyky dlia ekonomichnoho rozvytku maloho pidpriemnytstva v Ukraini [Current challenges for the economic development of small businesses in Ukraine]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk = Priazovskyi economic bulletin*, Vol. 2(25). URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2021/2_25_ukr/7.pdf [in Ukrainian].
5. Rodchenko, V. B., Rekun, H. P. (2018). Mekhanizmy instytutsializatsii doviry, yak osnova innovatsiinoho rozvytku pidpriemnytskoho seredovyshecha [Mechanisms of institutionalization of trust as a basis for innovative development of the business environment]. *Rozvytok pidpriemnytstva v Ukraini: bezpeka zdiisnennia hospodarskoi diialnosti: zbirnyk naukovykh prats za pidsumkamy kruhloho stolu = Entrepreneurship development in Ukraine: security of economic activity: Collection of scientific papers based on the results of the round table*. Kharkiv: Pravo. P. 177–180 [in Ukrainian].
6. Losses of small and medium-sized businesses in the six weeks of the war are estimated at 64–85 billion – study. *forbes.ua*. 2022. URL: <https://forbes.ua/news/zbitki-malogo-y-serednogo-biznesu-za-pershiy-misyats-otsinyuyutsya-v-64-85-mlrd-doslidzhennya-10052022-5936> [in Ukrainian].
7. Pytannia Natsionalnoi rady z vidnovlennia Ukrainy vid naslidkiv viiny: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 21.04.2022 № 266/2022 [Issues of the National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War: Decree of the President of Ukraine dated 04/21/2022 No. 266/2022]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text> [in Ukrainian].
8. Stan ta potreby biznesu v umovakh viiny: rezultaty opytuvannia [Condition and needs of business in wartime: survey results]. URL: <https://cid.center/the-state-and-needs-of-business-in-wartime-survey->
3. Мірошник Р. О., Прокоп'єва У. О. Розвиток малого і середнього бізнесу в Україні: проблеми і перспективи. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Проблеми економіки та управління*. 2020. Т. 4. № 1. С. 63–71.
4. Піхняк Т. А. Сучасні виклики для економічного розвитку малого підприємництва в Україні. *Приазовський економічний вісник*. 2021. Вип. 2 (25). URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2021/2_25_ukr/7.
5. Родченко В. Б., Рекун Г. П. Механізми інституціалізації довіри, як основа інноваційного розвитку підприємницького середовища. *Розвиток підприємництва в Україні: безпека здійснення господарської діяльності: зб. наук. пр. за підсумками круглого столу* (14 груд. 2018 р.). Харків: Право, 2018. С. 177–180.
6. Збитки малого й середнього бізнесу за шість тижнів війни оцінюються в \$64–85 млрд – дослідження. *forbes.ua*. 2022. URL: <https://forbes.ua/news/zbitki-malogo-y-serednogo-biznesu-za-pershiy-misyatsot-sinyuyutsya-v-64-85-mlrd-doslidzhennya-10052022-5936>.
7. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України від 21.04.2022 № 266/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text>.
8. Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування. URL: <https://cid.center/the-state-and-needs-of-business-in-wartime-survey-results/>

results/ [in Ukrainian].

9. Zminy do derzhavnoi prohramy "Dostupni kredyty 5-7-9%" [Changes to the state program "Affordable loans 5-7-9%"]. *Ukrainske pravo = Ukrainian law*. URL: <https://ukrainepravo.com/news/ukraine/zminy-do-derzhavnoyi-programy-dostupni-kredyty-5-7-9/> [in Ukrainian].

10. Za prohramoiu relokatsii vzhe pereikhaly ponad 600 pidpriemstv [More than 600 businesses have already moved under the relaxation program]. *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3494791-za-programou-relokacii-vze-pereihali-ponad-600-pidpriemstv.html> [in Ukrainian].

9. Зміни до державної програми "Доступні кредити 5-7-9%". *Українське право*. URL: <https://ukrainepravo.com/news/ukraine/zminy-do-derzhavnoyi-programy-dostupni-kredyty-5-7-9/>

10. За програмою релокації вже переїхали понад 600 підприємств. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3494791-za-programou-relokacii-vze-pereihali-ponad-600-pidpriemstv.html>.